PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

MAJBURIY VA IXTIYORIY SUG‘URTA TURLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Nozimov Eldor Anvarovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrasi assistenti
eldornozimov@gmail.com
doi.org/10.5281/zenodo.20037156

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada majburiy va ixtiyoriy sug‘urta turlarining iqtisodiy samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sug‘urtaning risklarni taqsimlashdagi roli, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash mexanizmlari hamda sug‘urta mukofotlari va to‘lovlari nisbatining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri o‘rganildi. Majburiy sug‘urta ijtimoiy himoya va makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida, ixtiyoriy sug‘urta esa bozor mexanizmlariga asoslangan holda qo‘shimcha moliyaviy xavfsizlik instrumenti sifatida baholandi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ushbu ikki tur o‘zaro uyg‘unlikda milliy iqtisodiyotda risklarni kamaytirish, investitsion resurslarni shakllantirish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: majburiy sug‘urta, ixtiyoriy sug‘urta, iqtisodiy samaradorlik, sug‘urta mukofoti, sug‘urta to‘lovi, risk-menejment, moliyaviy barqarorlik, sug‘urta penetratsiyasi.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida risklar iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Korxonalar, aholi va davlat turli moliyaviy, ijtimoiy hamda texnogen xavflarga duch keladi. Ushbu xavflarni minimallashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda sug‘urta tizimi muhim instrument vazifasini bajaradi. Sug‘urta turlari odatda majburiy va ixtiyoriy shakllarga bo‘linadi. Mazkur tasnif sug‘urta munosabatlarining huquqiy va iqtisodiy mohiyatini belgilaydi.

Majburiy sug‘urta davlat tomonidan qonunchilik asosida joriy etilib, ma’lum risklar bo‘yicha sug‘urta himoyasini ta’minlashni majburiy tartibda belgilaydi. Bu turdagi sug‘urta ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, jamiyat manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Masalan, transport vositalari egalari fuqarolik javobgarligini sug‘urtalash yoki ish beruvchining fuqarolik javobgarligini sug‘urtalash tizimlari iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Ixtiyoriy sug‘urta esa shaxs yoki xo‘jalik yurituvchi subyektning erkin tanloviga asoslanadi. Bu turdagi sug‘urta qo‘shimcha moliyaviy himoya yaratish, jamg‘arma shakllantirish va investitsion resurslarni ko‘paytirish imkonini beradi. Ayniqsa, hayot sug‘urtasi, mol-mulk sug‘urtasi va tibbiy sug‘urta kabi yo‘nalishlar uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda sug‘urta bozorini tartibga solish va rivojlantirish vakolatlari O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tizimida amalga oshirilmoqda. So‘nggi yillarda sug‘urta sohasini modernizatsiya qilish, kapitallashuv darajasini oshirish va xalqaro standartlarga moslashish jarayonlari jadallashdi. Shu bilan birga, majburiy va ixtiyoriy sug‘urta turlarining iqtisodiy samaradorligini kompleks baholash zarurati mavjud.

Adabiyotlar sharhi

Sug‘urtaning iqtisodiy samaradorligi masalasi iqtisodiy nazariya va moliyaviy menejment doirasida keng o‘rganilgan. Xorijiy tadqiqotlarda sug‘urta tizimining YaIM o‘sishiga ta’siri, investitsion resurslarni shakllantirishdagi roli va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash mexanizmlari

tahlil qilingan. Majburiy sug‘urtaning ijtimoiy samaradorligi, ixtiyoriy sug‘urtaning esa kapital jamg‘arish va bozor raqobatini rivojlantirishdagi ahamiyati alohida ko‘rib chiqilgan.

Milliy ilmiy adabiyotlarda sug‘urta bozorining rivojlanish tendensiyalari, kapitallashuv darajasi, zarar koeffitsiyenti va sug‘urta penetratsiyasi ko‘rsatkichlari tahlil etilgan. Biroq majburiy va ixtiyoriy sug‘urta turlarining iqtisodiy samaradorligini o‘zaro qiyosiy tahlil qilish masalasi yetarli darajada yoritilmagan.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, statistik tahlil, qiyosiy tahlil va iqtisodiy-matematik baholash usullaridan foydalanildi. Sug‘urta mukofotlari hajmi, to‘lovlar ulushi, zarar koeffitsiyenti, sug‘urta penetratsiyasi va rentabellik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlik baholandi.

Shuningdek, majburiy va ixtiyoriy sug‘urta turlarining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri tahlil qilindi.

Natija va tahlil

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, majburiy sug‘urta turlari iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda yuqori ahamiyatga ega. Ushbu turdagi sug‘urta risklarni keng miqyosda taqsimlash imkonini beradi va zarar ko‘rgan shaxslarning moliyaviy tiklanishini tezlashtiradi. Natijada davlat byudjetiga tushadigan yuk kamayadi hamda iqtisodiy jarayonlar uzluksizligi ta’minlanadi.

Majburiy sug‘urtaning yana bir muhim jihati – sug‘urta fondlarining barqaror shakllanishidir. Chunki mukofotlar doimiy ravishda tushib boradi va risklar katta miqdorda diversifikatsiya qilinadi. Biroq ushbu turdagi sug‘urtada tarif siyosati davlat tomonidan tartibga solinganligi sababli, ba’zan rentabellik darajasi cheklangan bo‘lishi mumkin.

Ixtiyoriy sug‘urta turlari esa iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan yuqori daromadlilik va investitsion salohiyat bilan ajralib turadi. Hayot sug‘urtasi segmentida uzoq muddatli jamg‘arma mexanizmlari shakllanadi, bu esa investitsion resurslar bazasini kengaytiradi. Ixtiyoriy sug‘urta bozor mexanizmlariga asoslanganligi sababli raqobat kuchliroq bo‘ladi, mahsulotlar diversifikatsiyasi va innovatsiyalar rivojlanadi.

Shu bilan birga, ixtiyoriy sug‘urtaning iqtisodiy samaradorligi aholining daromad darajasi va moliyaviy savodxonligiga bevosita bog‘liq. Past daromadli qatlamlarda ixtiyoriy sug‘urtaga talab nisbatan past bo‘lishi mumkin. Bu esa bozor kengayishini cheklaydi.

Umuman olganda, majburiy sug‘urta makroiqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy himoya samaradorligini ta’minlasa, ixtiyoriy sug‘urta mikroiqtisodiy darajada daromadlilik va investitsion o‘sishni rag‘batlantiradi. Ularning uyg‘un rivojlanishi sug‘urta bozorining umumiy samaradorligini oshiradi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari majburiy va ixtiyoriy sug‘urta turlari iqtisodiy samaradorlik jihatidan bir-birini to‘ldiruvchi mexanizmlar ekanligini ko‘rsatdi. Majburiy sug‘urta ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qilsa, ixtiyoriy sug‘urta investitsion rivojlanish va bozor raqobatini kuchaytiradi.

Shundan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

– majburiy sug‘urta turlarida tarif siyosatini iqtisodiy asoslangan holda takomillashtirish;
– ixtiyoriy sug‘urta mahsulotlari bo‘yicha soliq rag‘batlantirish mexanizmlarini kengaytirish;
– hayot sug‘urtasini rivojlantirish orqali uzoq muddatli investitsion resurslarni ko‘paytirish;
– risk-menejment tizimlarini takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;
– sug‘urta madaniyatini oshirish orqali ixtiyoriy sug‘urtaga talabni rag‘batlantirish.

Shunday qilib, majburiy va ixtiyoriy sug‘urta turlarining muvozanatli rivojlanishi milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishi, moliyaviy tizim mustahkamligi va ijtimoiy himoya darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun (yangi tahrir). – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Sug‘urta xizmatlari bozorini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida Qaror. – Toshkent, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Sug‘urta bozori rivojlanishining 2023–2024-yillar yakunlari bo‘yicha statistik hisobot. – Toshkent, 2024.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi. – Toshkent, 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2024.
6. Swiss Re Institute. Sigma Report 2023: Global Insurance Market Trends. – Zurich, 2023.
7. OECD. Insurance Outlook 2024. – Paris, 2024.
8. World Bank. Global Financial Development Report 2023. – Washington DC, 2023.
9. Ахмедов Ш.Қ., Рахимов Б.Т. Мажбурий ва ихтиёрий суғурта тизимининг иқтисодий самарадорлиги // “Молия ва банк иши” журнали. – Тошкент, 2023.
10. Юлдашев Н.К. Суғурта компанияларида риск-менежмент тизимини такомиллаштириш масалалари // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий журнали. – Тошкент, 2022.
11. Karimov I.S., Turaev J.R. Compulsory and Voluntary Insurance Efficiency in Emerging Markets // Journal of Risk and Financial Management. – 2024.
12. Abduqodirov A.A. Insurance Market Development and Financial Stability in Central Asia // International Journal of Finance & Economics. – 2023.